

References

- Argyle, M., Lalljee, M. & Cook, M. (1968), The effects of visibility on interaction in a dyad, *Human Relations* 21: 3-17.
- Beattie, G.W. (1981), Interruptions in conversational interaction, and its relation to the sex and the status of the interactants, *Linguistics* 19: 15-35.
- Bilous, F.R., & Krauss, R.M. (1988), Dominance and accommodation in the conversational behaviours of same- and mixed-gender dyads, *Language & Communication* 8: 183-194.
- Boves, T., Hout, R. van, Vieregge, W.H. & Knops, U. (1990), Een formalisering van de concepten convergentie en divergentie uit de taalaccommodatietheorie, *Gramma* 14: 65-80.
- Boves, T. (forthcoming), *Speech accommodation in co-operative and competitive conversations*, Nijmegen: PhD Thesis, University of Nijmegen.
- Cappella, J.N. (1985), The management of conversations, in M.L. Knapp & G.R. Miller (eds.), *Handbook of interpersonal communication*, Beverly Hills: Sage Publications.
- Coupland, N., Coupland, J., Giles, H. & Henwood, K. (1988), Accommodating the elderly: Invoking and extending a theory, *Language in Society* 17: 1-41.
- Crombag, H.F. (1966), Cooperation and competition in means-interdependent triads: a replication, *Journal of Personality and Social Psychology* 4: 692-695.
- Fries, C.C. (1952), *The structure of English*, New York: Harcourt, Brace and World.
- Giles, H., Mulac, A., Bradac, J.J. & Johnson, P. (1987), Speech accommodation theory: The first decade and beyond, in M.L. McLaughlin (ed.), *Communication Yearbook 10*, Beverly Hills: Sage.
- Kenny, D.A. (1988), The analysis of data from two-person relationships, in S.W. Duck (ed.) *Handbook of personal relationships*, London: Wiley and Sons.
- Kenny, D.A. (1990), Design issues in dyadic research, in C. Hendrick & M.S. Clark (eds.), *Research methods in personality and social psychology*, Newbury Park: Sage Publications.
- Kenny, D.A., & La Voie, L. (1984), The social relations model, in L. Berkowitz (ed.), *Advances in experimental social psychology* 18: 142-182.
- Levinson, S.C. (1983), *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Patterson, (1976), M.L. An arousal model of interpersonal intimacy, *Psychological Review* 83: 235-245.
- Stubbs, M. (1983), *Discourse analysis*, Oxford: Basil Blackwell.
- Trimboli, C. & Walker, M.B. (1984), Switching pauses in cooperative en competitive conversations, *Journal of Experimental Social Psychology* 20: 297-311.
- Trudgill, P. (1986), *Dialects in contact*, Oxford: Blackwell.
- Welkowitz, J. & Feldstein, S. (1969), Dyadic interaction and induced differences in perceived similarity, in *Proceedings of the 77th Convention of the American Psychological Association* 4: 343-344.
- Welkowitz, J. & Kuc, M. (1973), Interrelationships among warmth, genuineness, empathy, and temporal speech patterns in interpersonal interaction, *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 41: 472-473.
- Zimmerman, D.H. & West, C. (1975), Sex roles, interruptions, and silences in conversation, in B. Thorne & N. Henley (eds.), *Language and sex: Difference and dominance*, Rowley: Newbury House.

Syntactische variatie in Heerlen: de methodologie

Leonie Cornips

1. Inleiding*

Tot nu toe concentreren sociodialectologische onderzoeken in Nederland zich op het eventuele linguïstisch en/of functioneel verlies of behoud van dialecten onder invloed van de Standaardtaal. De variabelen in de betrokken onderzoeken zijn fonologisch en/of morfologisch van aard.

Het onderzoek naar grammaticale variatie in Heerlen onderscheidt zich op drie aspecten van de tot nu toe voltooide studies. Als eerste richt het taalcontactonderzoek zich niet op het dialect van Heerlen maar op het gesproken regionale Standaardnederlands. Ten tweede betreft het onderzoek niet alleen de autochtone bevolking maar ook nakomelingen van (im)migranten. Ten derde concentreert het onderzoek zich op syntactische variatie bij één- en tweetalige informanten die als moedertaal respectievelijk Standaardtaal of Heerlens/Limburgs dialect spreken.

Onderzoek naar syntactische variatie impliceert een aantal consequenties voor de methodologie. De hoeveelheid syntactische data uitsluitend uit vrije conversaties is vaak ontoereikend voor kwantitatieve en kwalitatieve analyse. Alternatieven om de lacunes in frequentie en distributie van syntactische varianten uit natuurlijke settings te completeren zijn het gebruik van elicitatietesten. De elicitatie van relevante syntactische varianten die niet tot de Standaardtaal behoren, vereist een bepaalde methodologie.

In het tweede deel van dit artikel motiveer ik de keuze van Heerlen als onderzoeksplaats, en in het derde deel de probleemstelling van het onderzoek en daarmee samenhangend de onderzoeksmethode. In het vierde deel beschrijf ik het veldwerk en de gebruikte elicitatietesten, de motivatie daarvan en de onderliggende assumpties, het design en de testafnamen. In het vijfde deel laat ik zien op welke wijze data uit elicitatietesten, de data uit vrije conversaties aanvullen.

2. Heerlen als onderzoeksplaats voor taalcontact

Heerlen ligt in het zuidoosten van Zuid-Limburg en was kort vóór 1900 tot aan de sluiting van de mijnen in de jaren zestig één van de kernen van de Oostelijke Mijnstreek¹. Door de vestiging van voornamelijk particuliere steenkoolindustrie overspoelden zowel binnen- als buitenlandse mijnarbeiders in dertig jaar tijd de autochtone bevolking van Heerlen. Tabel 1 laat dit zien.

Tabel 1

jaar	aantal inwoners van Heerlen %	in Limburg geboren %	buiten Limburg geboren %	waarvan buitenlanders %
1899	6.332	87,8	12,2	*
1920	33.014	47,8	51,1	*
1930	46.917	45,3	54,7	21,9

*geen gegevens

Dieteren (1962: 47) & Sociogram (1986: 87)

Tijdens en na de economische crisis in de jaren dertig stoppen de omvangrijke immigratiestromen. In dertig jaar tijd wijzigt de vestiging en uitbreiding van de mijnindustrie de relatief homogene sociale verhoudingen. Zij veroorzaakt een strikte scheiding in economisch en sociaal prestige in onder- en bovengrondse werknemers respectievelijk mijnwerkers en beampten. Deze strenge hiërarchische functieverdeling weerspiegelt zich in de bewonerssamenstelling van de wijken in Heerlen. In Heerlen-Zuid vestigden zich de beampten, in Heerlen-Noord de mijnwerkers.

De demografische ontwikkelingen die Heerlen van 1900 tot 1930 meegemaakt heeft, bieden een unieke laboratoriumsituatie om effecten van taalcontact te onderzoeken. In 1930 was de samenstelling van alle ondergrondse mijnarbeiders als volgt: 40,1 procent was afkomstig uit het buitenland en voor het merendeel Duitstalig; 37,5 procent waren Limburgers en hoofdzakelijk dialectsprekend; 22,4 procent uit de rest van Nederland en regionaal Nederlandsprekend. De samenstelling zag er anders uit bij het bovengrondse deel: slechts 11,8 procent uit het buitenland, 58,1 procent Limburgers en 30,1 procent uit de rest van Nederland en waarschijnlijk Standaardtalig.

Een gevolg van de migratiebewegingen naar Heerlen is ongetwijfeld het functioneel verlies van het eigen dialect. In 1966 constateerden Daan en Weijnen (1968: 20) dat van het aantal onderzochte kinderen in meerdere Limburgse plaatsen, Heerlen beduidend lage scores haalde. Zo spreken van de onderzochte kinderen in Heerlen slechts 26 procent op straat dialect tegenover ruim 83 procent in Maastricht².

3. De methodologie

3.1 De probleemstelling

Het onderzoek toetst de hypothese of regionale syntactische constructies stratificatie vertonen naar taalverwervings- en sociale variabelen. Indien stratificatie plaats vindt, wordt onderzocht of elke onafhankelijke variabele een eigen losse bijdrage levert of dat er tussen de variabelen interactie optreedt. De assumpties bij interactie zijn dat interferentie van regionale syntactische constructies het meest zal optreden bij oudere, dialectsprekers met een laag oplei-

dings- en functieniveau.

Naast het sociolinguïstische deel, richt het onderzoek zich op structurele factoren die de distributie van dialectische syntactische structuren in de standaardtaal van Heerlen mogelijk maken.

3.2 Het design

Om taalachtergrond en sociale stratificatie te toetsen zijn in het onderzoek drie onafhankelijke variabelen betrokken: taalverwerving, opleiding/beroep en leeftijd van de informanten.

Een celvulling van zes informanten resulteert in dit design in een totaal van 72 informanten. De norm voor het minimumaantal informanten per cel is in de sociolinguïstische literatuur vijf. Volgens Van Hout (1989: 22) is die keuze "niet meer dan intuïtief van aard. Het voorgestelde (minimum) aantal wordt niet gestaafd met statistische berekeningen op basis van de aangetroffen variatie tussen de sprekers".

Om het aantal van 72 niet nog groter te laten worden, was het noodzakelijk om de variabele sexe buiten beschouwing te laten. Voor het onderzoek zijn uitsluitend mannen geworven.

De variabele taalverwerving³ splitst de informanten in drie groepen.

- groep 1:* informanten die in Heerlen geboren zijn maar waarvan de ouders uit Nederland naar Heerlen gemigreerd zijn. De moedertaal van deze informanten is regionaal standaardtalig;
- groep 2:* informanten die in Heerlen geboren zijn en waarvan de ouders uit Limburg of Heerlen afkomstig zijn. Hoewel de moedertaal van deze ouders vaak een Limburgs of Heerlens dialect is, spreken deze informanten als moedertaal Heerlense standaardtaal;
- groep 3:* informanten die in Heerlen geboren zijn en waarvan de ouders uit Limburg of Heerlen afkomstig zijn. Zowel de moedertaal van deze ouders als van de informanten is Limburgs of Heerlens dialect. Deze groep informanten is tweetalig.

De onafhankelijke variabele opleiding/beroep heeft een hoog en laag opleidings- en functieniveau^{4 5}. De variabele leeftijd onderscheidt de informanten in jong (20 tot en met 45 jaar) en oud (63 jaar en ouder).

De informanten zijn op drie verschillende manieren geworven. Of via een a-selecte steekproef of via de zogenaamde sneeuwbal methode of via oproepen in regionale dagbladen.

Tabel 2 geeft de indeling van 72 informanten naar onafhankelijke variabelen weer.

Tabel 2

	groep 1		groep 2		groep 3	
	jong	oud	jong	oud	jong	oud
lage klasse	6	6	6	6	6	6
hoge klasse	6	6	6	6	6	6

3.3 De syntactische variabelen

In sociolinguïstisch onderzoek is het concept linguïstische variabele gedefinieerd voor onderzoek op fonologisch niveau. In de oorspronkelijke betekenis kent de linguïstische variabele meerdere varianten die niet betekenisdragend zijn en sociaal en stilistisch gestratificeerd zijn. Vanuit deze assumptie is kwantitatieve analyse mogelijk. In hoeverre het concept linguïstische variabele zowel theoretisch als methodologisch toepasbaar is op syntactisch onderzoek is veel bekritiseerd (zie Milroy 1989: 158-164). Het voert te ver om in dit artikel op die discussie in te gaan.

Spreekers van de Heerlense standaardtaal kunnen variëren in het gebruik van dialectische en standaardtalige constructies voor dezelfde grammaticale functie⁶. Ik ga niet in op de vraag of de variërende constructies slechts in oppervlakte-structuur van elkaar verschillen of dat er sprake is van twee verschillende grammatica's.

De syntactische variabelen die onderzocht worden, zijn:

a. indirect object

- (1) *'De poes eet hem de visjes op'*
- (2) *'Ik maak hem de carburateur in orde'*
- (3) *'De auto lekt je olie'*

b. reflexief object

- (4) *'Dat hoort zich niet wat je nu doet'*
- (5) *'Daar gaat het zich nu niet om'*
- (6) *'De bloemen houden zich goed in die vaas'*

c. expletief 'er'

- (7) *'Bij alles wat tegenwoordig aan de hand is'*
- (8) *'En wat toen allemaal gebeuren moest in dat huis'*

d. prepositioneel 'er'

- (9) *'Ik verhuur auto's met radio en alles in'*

e. 'band lek'-constructie

- (10) *'Hij heeft de handen vies'*

d. complementeerder 'voor'

- (11) *'Heerlen is een gezellige stad voor te winkelen'*

4. Het veldwerk

4.1 De vrije conversatie

In dit onderzoek is bewust gekozen voor het verzamelen van data uit vrije conversaties. Twee informanten per cel praten één uur met elkaar samen. De 'interviewer' is alleen aanwezig voor het bedienen van de opname-apparatuur. De vrije conversatie biedt grote voordelen boven het houden van interviews. Een interview creëert een formelere setting en beperkt de mondelinge interactie van de informant tot 'vragen-beantwoorder' (Wolfson (1976: 190). Het tweede voordeel van vrije conversatie is dat het de mogelijkheid biedt om sexe, leeftijd en opleidings-/functieniveau van de gesprekspartners met elkaar overeen te laten komen. Daardoor is de interesse in de gespreksonderwerpen groter dan wanneer de interviewer de onderwerpen aandragt. Als derde voordeel sluit vrije conversatie tussen twee informanten eventuele linguïstische accommodatie van de informanten aan de interviewer uit.

De data uit de vrije conversaties worden gecorreleerd met data uit testsituaties.

4.2 De elicitatietesten

Regionale syntactische data uit vrije conversaties waarop kwantitatieve en kwalitatieve analyse moet plaats vinden, komen in tegenstelling tot fonologische data weinig voor. Elicitatietesten kunnen de distributie van regionale constructies toetsen. De testen in dit onderzoek zijn opgezet om een beter inzicht te krijgen in de structurele factoren die dialectische syntactische constructies in de Heerlense standaardtaal mogelijk maken.

De testen zijn eerst op tien Heerlense informanten die niet in het kernbestand van het onderzoek opgenomen zijn, gepretest.

4.2.1 Elicitatie van regionale constructies

Regionale syntactische varianten wijken af van de standaardtaalnorm. Daardoor kan moeilijk rechtstreeks aan de informanten gevraagd worden of zij bepaalde syntactische constructies al dan niet gebruiken. De antwoorden zullen meestal de standaardtaalnorm benaderen. Tevens bestaat het gevaar dat informanten zinnen als ongrammaticaal beschouwen met redenen die niet syntactisch van aard zijn (Greenbaum 1973: 210).

Een tweede beperking is dat regionale constructies voor een groot deel alleen in spreektaal voorkomen. Een schriftelijke afname stimuleert naast het gebruik van standaardtaalnormen ook nog eens schrijfnormen.

Om al deze nadelen te voorkomen, is in dit onderzoek de vorm van zowel de stimulus als de response mondeling.

4.2.2 De motivatie aan de informant

Alle informanten krijgen de testen variërend van twee tot tien weken na de opnames van de vrije conversaties aangeboden. De meeste sprekers willen weten waarom zij na de vrije conversatie met een partner nog voor een tweede keer en dan nog wel individueel opgenomen worden. Vanaf het eerste contact met de informanten is verteld dat het onderzoek zich concentreert op fonologische variabelen. Het gebruik van testzinnen is gemotiveerd door uit te leggen dat afname van dezelfde zinnen bij iedereen het voordeel heeft dat 'het accent' van alle informanten met elkaar te vergelijken is.

Deze motivatie heeft eveneens het grote voordeel dat de aandacht van de informant bij het maken van de testen op de eigen uitspraak gericht is en niet zozeer op de relevante syntactische constructies.

4.2.3 De condities van testafnamen

Alle 72 sprekers krijgen beide testen individueel aangeboden. Zij kennen inmiddels de opname-apparatuur en de onderzoeker. Dit verhindert een al te zeer 'examenachtige' testsituatie. Het voorleggen van de testen vindt bij iedereen thuis plaats. De testafnamen zijn zoveel mogelijk gestandaardiseerd. Zo zijn de instructies aan de informanten praktisch gelijklopend. Ná de instructie en vóórdat de testzinnen beginnen, wordt eerst één ingesproken voorbeeldzin met het 'goede' antwoord gepresenteerd dat van de informant gewenst wordt. De volgorde van de testen is bij alle informanten hetzelfde: eerst de ontkenningstest en daarna de herhalingstest. Voor deze volgorde is gekozen omdat bij het pretesten bleek dat de informanten de ontkenningstest gemakkelijker vonden dan de herhalingstest.

De testzinnen zijn ingesproken op een cassette en worden per zin afgespeeld. Na het beluisteren van een testzin stopt de cassetterecorder en moet de informant meteen mondeling reageren. Voorafgaand aan elke testzin is ongeveer vijf seconden klassieke muziek opgenomen. Met dit hulpmiddel is het de informant duidelijk wanneer de volgende testzin start en concentratie nodig is. Een tweede cassetterecorder neemt de hele testafname op.

4.2.4 De keuze van de testen

Eén belangrijke eis is dat alle informanten met eenvoudige instructies in staat moeten zijn de testen goed uit te kunnen voeren. De testen zijn zo gekozen dat de aandacht van de informant zo min mogelijk op de relevante syntactische constructies gericht is. De ontkenningstest voldoet daaraan doordat de informant zinnen moet bewerken. De opdracht '*maak de zinnen ontkennend*' werkt als een

afleidingsmechanisme.

De herhalingstest leidt op een andere manier de aandacht van de informant op syntactische constructies af. Door de lengte van de zin vrij groot te maken (22 tot 26 items), wordt het 'Korte Termijn Geheugen' (KTG) zwaar belast. De sterkte van dit geheugen is afhankelijk van het aantal items dat opgenomen moet worden en het tijdsverloop tussen perceptie en reproductie van de zinnen (Lindsay 1977: 321).

In de psycholinguïstische literatuur bestaat consensus over de werking van het 'KTG':

"... a theory of comprehension which contends that the meaning of the sentence is derived from the original string of words by an active, interpretative process. That original sentence which is perceived is rapidly forgotten, and the memory then is for the information contained in the sentence." (Slobin 1979: 56).

De herhaalttest is voornamelijk geschikt voor elicitatie van syntactische varianten omdat oppervlakte vormen van aangeboden zinnen vrij snel vergeten worden. De werking van het 'KTG' roept de 'eigen' syntactische structuren op. Met het construeren van herhaalttesten is het van belang dat het KTG het zogenaamde 'primacy'- en 'recency'-effect heeft: de eerste en laatste constructies van een reeks worden het best herinnerd.

4.2.5 De typologie van de testen

Volgens twee onafhankelijke dimensies zijn zowel de ontkenningstest als de herhaalttest gekarakteriseerd als 'indirect' en 'integratief' (zie Oxford 1982: 121-122). Indirect omdat de testen geen natuurlijk taalgedrag oproepen. Integratief omdat het uitvoeren van de testen niet alleen een syntactisch maar een algemeen taalvermogen van de informanten vraagt. Tegenover dit laatste staat dat de performance resultaten alleen op syntactische constructies beoordeeld worden. In zoverre verschuift de typologie van beide testen van integratief naar 'discrete point'.

Aangezien de twee testen verschillende stimulus en response activiteiten vragen, moeten de performance-resultaten van beide testen bij de kwantitatieve analyse apart geteld worden.

Het nadeel van indirecte, meer integratieve taaltesten is dat zij vragen oproepen over de interne validiteit van de testen. In hoeverre zijn de gevonden resultaten op de onafhankelijke variabelen ook inderdaad veroorzaakt door variatie hierin. Correlatie met data uit vrije conversatie als een meer directe taaltest moet de validiteit verder bepalen.

4.2.6 Het design

De testen zijn zo geconstrueerd dat opeenvolgende zinnen beurtelings een regionale⁷ en standaardtalige syntactische variant aanbieden. Elke test heeft twee presentaties. Eén presentatie waarin de *oneven zin* de regionale varianten aanbiedt en de *even zin*, de standaardtalige. De andere presentatie geeft in de

oneven zin de standaardtalige variant en in de *even* zin de regionale variant. Elke informant krijgt één presentatie.

Tevens worden de vier presentaties per drie informanten in verschillende volgordes aangeboden. De verschillende volgordes voorkomen toenemende acceptabiliteit van regionale constructies en realisatie ervan in de loop van de testen (Greenbaum 1973: 204).

Schematisch ziet het design er als volgt uit:

Ontkenningstest representatie 1 (O1: 20 zinnen in drie volgordes): oneven zinnen bieden regionale en even zinnen bieden standaardvarianten aan		
Ontkenningstest representatie 2 (O2: 20 zinnen in drie volgordes): oneven zinnen bieden standaard- en even zinnen bieden regionale varianten aan		
(O1&O2)		
volgorde I	volgorde II	volgorde III
zin 1 - 7	zin 8 - 14	zin 15 - 20
zin 8 - 14	zin 15 - 20	zin 1 - 7
zin 15 - 20	zin 1 - 7	zin 8 - 14
Herhalingstest representatie 1 (H1: 26 zinnen in drie volgordes): oneven zinnen bieden regionale en even zinnen bieden standaardvarianten aan		
Herhalingstest representatie 2 (H2: 26 zinnen in drie volgordes): oneven zinnen bieden standaard- en even zinnen bieden regionale varianten aan		
(H1&H2)		
volgorde I	volgorde II	volgorde III
zin 1 - 8	zin 9 - 17	zin 18 - 26
zin 9 - 17	zin 18 - 26	zin 1 - 8
zin 18 - 26	zin 1 - 8	zin 9 - 17

Figuur 1

Figuur 2 laat zien dat per cel de testen en volgordes gelijkmatig verdeeld zijn.

	groep 1, 2 en 3	
	jong	oud
lage klasse	inf. 1: O1 & H1 volg. 1 inf. 2: O1 & H1 volg. 2 inf. 3: O1 & H1 volg. 3 inf. 4: O2 & H2 volg. 1 inf. 5: O2 & H2 volg. 2 inf. 6: O2 & H2 volg. 3	" " " " " "
hoge klasse	idem	idem

Figuur 2

4.2.7 Evidentie

Het aanbieden van regionale en standaardtalige constructies heeft de volgende voordelen.

Indien de informanten de testzinnen met regionale constructies soepel ontken-
nend maken of herhalen met de aangeboden variant is er zwakke evidentie dat
de regionale variant in de grammatica van de informanten voorkomt. Ontstaan
er 'vertalingen' naar de standaardtaal dan is de vooronderstelling dat er sterke
evidentie is dat de aangeboden constructie in de regionale standaardtaal on-
grammaticaal is. Dit laatste is ook het geval indien informanten om herhalingen
van de testzinnen vragen of grote wijzigingen in de aangeboden constructie
aanbrengen (Carden 1976: 101).

Levert de performance een regionale variant waar een standaardtalige aangebo-
den werd dan levert dit sterke evidentie voor de grammaticaliteit van de
gebruikte constructie in die variantie.

4.2.8 Controle

In de herhalingstest zijn drie controlezinnen ingebouwd. Deze zinnen variëren in
onacceptabiliteit van de regionale constructies⁸. Op het moment dat de infor-
manten de onacceptabele constructies in de input niet overnemen in de perfor-
mance, is er een redelijke bevestiging van de begripsvaliditeit van de testen.

5. Enkele resultaten

5.1 Data uit vrije conversatie

In dit gedeelte laat ik zien op welke wijze data uit elicitatietesten, de data uit
vrije conversaties kunnen completeren. Ik vergelijk het optreden van het
indirect- en reflexief object bij drie sprekers. Opvallend is dat regionale, syntacti-
sche data uit vrije conversaties selectief bij een klein aantal werkwoorden
optreden.

Dhr. Jansen⁹ (groep 3, lage klasse, ouder dan 63 jaar):

[B5.03/20]: 'nou dat neem ik wel dan wel best aan maar ik me Zeswegen bekijk
he en de aanplant en hoe groen dat dat allemaal is daar .. nou ja ..'

[B5.13/29]: 'nee want als ik me dat bekijk eh .. nou ja we kunnen .. financieel
geen bokkesprongen maken maar we kunnen ons toch wel goed!'

Dhr. Jansen heeft twee voorkomens van het indirect object in de vrije conversa-
tie. Beide objecten treden op bij hetzelfde werkwoord, *bekijken*. Hij varieert
daarin. Het werkwoord *bekijken* komt in totaal vijf keer voor waarvan drie keer
zonder een indirect object.

Henk (groep 3, lage klasse, 20-45 jaar):

[B1.11/38]: 'en dat waren gewoon eh stuk of drie hebben ze hem gewoon .. in elkaar .. heeft ie zich even echt moeten behandelen in het ziekenhuis ..'

[B1.8/49]: 'het is zelfs zo .. als eh m'n vrouw naar naar school moet nou dat is tweehonderd meter pakt ze zich toch nog de auto ze pakt!'

[B1.20/41]: 'wat die jongen zich bezielde .. om die bom te gooien'

[B1.06/6]: 'als hij al in de boom was geweest en ik was de tweede nou dan stond ie je te wachten .. want 'r komt 'r nog eentje!'

Het potentieel bij de werkwoorden *bezielen*, *behandelen* en *staat* + *infinities* is één. Variatie in het gebruik van het object is dus niet na te gaan. Dit kan wel bij het werkwoord *pakken*, Henk gebruikt dit in totaal vier keer waarvan drie keer zonder een indirect object.

Bert (groep 1, lage klasse, 20-45 jaar):

[B12.04/7]: 'het gaat zich niet het gaat zich mij daar niet om maar ik vind dat je zo ja'

[B12.05/8]: 'de een doet het misschien wat makkelijker als de ander dat gaat het zich ook niet om'

[B12.06/3]: 'en ik kan ook ge. best wel uitgaan daar gaat het zich niet om vrijdags dan soms nog wel eens zaterdags ..'

[B12.12/5]: '.. en dan krijg je bijvoorbeeld het voetbalvandalisme .. wat zich nu gaat krijgen met die Engelsen en die Nederlanders'

[B12.06/30]: 'ja die zeggen ook van ja jongens eh bekijk het je maar want als je eenmaal in zo'n groep zit'

Bovengenoemde uitingen vormen het potentieel van de werkwoorden *gaan* en *bekijken*. Bij Bert lijken deze verplicht een indirect object te selecteren (zie 5.2).

5.2 Data uit elicitatietesten

Bovengenoemde drie sprekers kregen dezelfde testen met gelijke representaties en volgordes voorgelegd.

De testen bieden een grotere diversiteit aan werkwoorden die een indirect object kunnen selecteren. Figuur 3 laat dit zien.

Ontkenningstest (O1, volgorde 1):

Aanbod van werkwoorden met indirect object	response		
	dhr. Jansen	Henk	Bert
op eten	-	-	-
neer zetten	-	-	-
drogen	-	-	-
repareren	-	+	+
slepen	-	-	-
leren	-	-	-
bederven	-	+	-
waaien uit	+	-	+
droog koken	+	+	-
door midden breken	+	+	-

Herhalingstest (H1, volgorde 1):

Aanbod van werkwoorden met indirect object	response		
	dhr. Jansen	Henk	Bert
zetten in	-	-	-
op eten	-	+	-
verkleuren	+	-	-
bouwen	-	+	-
af slaan	-	-	-
plakken	+	-	-
bekijken	+	+	+
geloven	+	-	+
pakken	+	-	-
gaan	-	-	-
gooien in	+	-	-
vegen	-	-	-
*laten vallen	-	-	-
vallen uit	-	-	-
horen	+	+	-
*lastig zijn	-	-	-

- = indirect object in stimulus komt *niet* voor in response

+ = indirect object in stimulus komt voor in response

Figuur 3

Henk is de enige van de informanten die in de ontkenningstest standaardtalige constructies omzet in dialectische constructies. In de herhalingstest komen 'vertalingen' naar het Standaardnederlands bij niemand voor.

stimulus: [12] 'Weet je wel dat je waterleiding stuk kan vriezen in de winter?'
Response Henk: 'ik weet niet dat me de waterleiding stuk ken vriezen in de winter'

stimulus: [17] 'Denk je dat het nieuwe boek goed verkoopt?'
response Henk: 'ik denk niet dat 't nieuwe boek zich goed verkoopt'

stimulus: [20] 'Zie je hoe het koren door de wind buigt?'
 response Henk: 'ik zie niet hoe het koren zich door de wind buigt'

Géén van de drie informanten neemt de ongrammaticale constructies in de stimulus (*laten vallen* en *lastig zijn* met indirect object) over in zijn performance. Door deze controle meen ik er van uit te kunnen gaan dat alle regionale constructies die in de performance terug keren, acceptabele constructies in de Heerlense standaardtaal zijn.

5.3 Vergelijking

Figuur 4 laat per informant zien welke werkwoorden uit de elicitatietesten een indirect object selecteren, wat het potentieel van die werkwoorden in de vrije conversatie is en hoeveel van die werkwoorden in de vrije conversatie voorkomen met een indirect object.

werkwoorden in elicitatie- testen met indirect object in performance van sprekers		potentieel in vrije conversatie	waarvan realisatie met regionaal indirect object
dhr Jansen	bekijken	5	2
	waaien	0	
	koken	0	
	breken	2	0
	verkleuren	0	
	plakken	0	
	geloven	4	0
	pakken	0	
	gooien	0	
	horen	0	
Henk	bekijken	1	0
	repareren	0	
	bederven	0	
	koken	0	
	breken	0	
	vriezen	0	
	verkopen	0	
	buiigen	0	
	eten	0	
	bouwen	0	
	horen	0	
Bert	bekijken	1	1
	gaan	5	5
	repareren	0	
	waaien	0	
	geloven	6	0

Figuur 4

5.4 Conclusie

Uit de vergelijking van data uit vrije conversaties met de data uit elicitatietesten kan het volgende geconcludeerd worden. De elicitatietesten zijn in staat een grotere distributie van de relevante constructies op te roepen dan vrije conversaties. Elicitatietesten geven uitsluitend over het al dan niet verplichte karakter van indirecte objecten bij verschillende werkwoorden. Figuur 4 laat hiervan twee voorbeelden zien. Bij Henk bedraagt het potentieel in de vrije conversatie van het werkwoord *pakken*, één. Dit ene voorkomen realiseert hij met een indirect object. In de herhalingstest komt in de response van Henk *pakken* zonder indirect object voor terwijl deze wel aangeboden is. Bij Bert treden in de vrije conversatie alle realisaties van de werkwoorden *bekijken* en *gaan* met een indirect object op. De testresultaten van Bert lijken voor *bekijken* een verplicht en voor *gaan* een optioneel optreden te bevestigen.

6. Samenvatting

Sociolinguïstisch onderzoek naar taalvariatie vraagt een design met onafhankelijke variabelen waarin assumpties naar sociale stratificatie getoetst kunnen worden. Het onderzoek naar syntactische variatie in Heerlen maakt gebruik van de onafhankelijke variabelen taalverwerving, leeftijd en opleidings- en functieniveau waarvan de eerste onderscheiden is in twee niveaus en beide laatste in twee niveaus (zie 3.4).

Het aanbod van relevante syntactische constructies uit veldwerk, is aanzienlijk minder dan fonologische data. Het aanbod is onder andere afhankelijk van de discours waarin de gesprekken met de informanten plaats vinden. In dit onderzoek is de voorkeur gegeven aan vrije conversaties tussen twee informanten met gelijke profielen. Vrije conversaties bieden de informanten natuurlijker 'speech events' en zij sluiten eventuele accommodatie aan de interviewer uit (4.1).

Naast het verzamelen van data uit vrije conversaties, kunnen syntactische data door testen opgeroepen worden. Een belangrijk voordeel van elicitatietesten is dat zij de frequentie van syntactische data verhogen.

Bij het construeren van testen kunnen controlemechanismen ingebouwd worden om een beter inzicht te krijgen in de evidentie en begripsvaliditeit: welk inzicht geeft de test-performance in de grammaticaliteit van de data?; wat wordt er precies gemeten? (4.).

Vergelijking van data uit vrije conversaties met elicitatietesten vergroot de distributie en potentieel van regionale syntactische constructies (5). In het laatste deel van dit artikel zijn data uit vrije conversaties en elicitatietesten van drie sprekers met elkaar vergeleken. Het resultaat daarvan geeft een goed beeld van de variatie die de sprekers in hun syntactische data hanteren.

Noten

* met dank aan Pieter Muysken

1. De Oostelijke Mijnstreek bevatte de kernen Heerlen, Brunssum, Kerkrade en Hoensbroek.
2. In het onderzoek van Daan en Weijnen (1968: 20) is in diverse Limburgse plaatsen onderzocht: hoeveel van de onderzochte kinderen het dialect het fijnste of liefste spreken; hoeveel kinderen op straat dialect spreken; hoeveel vaders met hun kinderen en vrouw dialect spreken.
3. Bij taalverwerving informanten hanteer ik de volgende terminologie:
 - sprekers van regionale standaardtaal: sprekers die niet uit Limburg afkomstig zijn en een variant van de standaardtaal spreken;
 - sprekers van Heerlense standaardtaal: sprekers die in Limburg geboren zijn en een variant van de standaardtaal spreken;
 - en sprekers van een Limburgs/Heerlens dialect: sprekers die als moedertaal een Limburgs/Heerlens dialect beheersen en als tweede taal de Heerlense standaardtaal.
4. Als indelingscriterium is de beroepenklapper van Westerlaak e.a. (1975) gebruikt. De beroepenklapper onderscheidt zes niveaus. Een hoog opleidings- en functieniveau heeft volgens de beroepenklapper de niveaucodes 5 en 6, een laag opleidings- en functieniveau heeft de codes 1 en 2 (1975: 9). Het gebruik van deze meest recente beroepenklapper heeft belangrijke nadelen: ten opzichte van 1975 is een correlatie in een hoog opleidingsniveau met een hoog functieniveau niet meer vanzelfsprekend. Tevens geldt voor veel informanten ouder dan 63 jaar dat zij een laag opleidings- maar een hoog functieniveau hebben.
5. Merk op dat de indeling in een hoog en laag opleidings- en functieniveau niet de meest progressieve sprekers bevat. De sprekers die het meest gevoelig zijn voor linguïstische veranderingen behoren tot de sociale middenklasse (Labov 1981: 185).
6. Ook de vraag in hoeverre de informanten bewust zijn van dialectische syntactische constructies in hun standaardtaal en of zij dit kunnen manipuleren laat ik buiten beschouwing.
7. Als spreker van de Heerlense standaardtaal heb ik bij het construeren van de testen eigen intuïties gebruikt.
8. (1) */als dat zich zo blijft dan worden die twee goede maatjes/
 (2) */mijn vader heeft zich daarnet de asbak op de grond laten vallen/
 (3) */het is me erg lastig voor al die zinnen na te zeggen/
9. De namen van de informanten zijn fictief.

Literatuur

- Bree, C. van (1981), *Hebben-constructies en datiefconstructies binnen het Nederlandse taalgebied: een taalgeografisch onderzoek*. diss. Leiden.
- Carden, G. (1976), Syntactic and semantic data: replication results, *Language in Society* 5: 99-104.
- Cheshire, J. (1987), Syntactic variation, the linguistic variable, and sociolinguistic theory, *Linguistics* 25-2: 257-282.
- Cornips, L. (1991), Possessive object constructions in Heerlens, in Komenade A. van en F. Drijkoningen (ed.) *LIN-1991*.
- Daan, J. en A. Weijnen (1968), Sociodialectische onderzoekingen in Limburg, *Taalsociologie* XXXII: 16-31.
- Dieteren, R.O.F.M. (1962), *De migratie in de mijnstreek 1900-1935*, Nijmegen: Centrale Drukkerij.
- Els, T. van & T. Bongacrs e.a. (1984), *Applied linguistics and the learning and teaching of foreign language*, London: Edward Arnold.
- Greenbaum, S. (1973), Informant elicitation of data on syntactic variation, *Lingua* 31: 201-212.
- Hout, R. van (1989), *De structuur van taalvariatie*, Dordrecht: Foris
- Kreukels L.H.M., (1986), *Mijnarbeid: volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen, 1900-1940*, Maastricht/Assen: Van Gorcum.
- Labov, W. (1981), What can be learned about change in progress from synchronic description?, in D. Sankoff & H. Cedergren (ed.), *Variation Omnibus*. Carbondale.
- Lavandera, B. (1978), Where does the sociolinguistic variable stop? *Language in Society* 7: 215-238.
- Lindsay, P.H. & D.A. Norman (1977), *Human information Processing: an introduction to psychology*, New York: Academic Press.
- Milroy, L. (1989), *Observing and analysing natural language*, Oxford: Basil Blackwell.
- Oxford, R.L. (1982), Technical issues in designing and conducting research on language skill attrition, in R. Lambert & B.F. Freed (ed.), *The loss of language skills*: 119-137, Massachusetts: Rowley.
- Slobin, D.I. (1979), *Psycholinguistics, U.S.A.*: Scott, Foresman & Company.
- Sociogram gemeente Heerlen* (1986)
- Westerlaak, J.M. e.a. (1975), *Beroepenklapper*, Nijmegen: Instituut voor toegepaste sociologie.
- Wolfson, N. (1976), Speech events and natural speech: some implications for sociolinguistic methodology, *Language and Society* 5: 189-209.